

УДК 336.2

Каламбет С.В.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпродзержинського державного технічного університету*

ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК КАТЕГОРІЯ

Сучасна фінансова наука та практична діяльність уряду щодо реформування фінансової системи в Україні недостатньо уваги приділяють вивченню специфічних особливостей фінансів домогосподарств, їхньому впливу на економічні процеси в державі, визначенню фінансових протиріч між сферами фінансової системи та фінансами домогосподарств, що приводить до їх загострення. У статті обґрунтовано критерії категоріальності фінансів домогосподарств та показано системну залежність між усіма розподільними і перерозподільними категоріями з метою переосмислення ролі вітчизняних домогосподарств у реформуванні національної економіки. Основні результати дослідження полягають у визначенні специфічної відмінності фінансів домогосподарств від державних фінансів та фінансів підприємств, яка полягає у методах формування доходів та фінансових ресурсів, а також у напрямках і структурі їх витрачання та зберігання. Запропоновано цю специфічну особливість виражати формулою «доходи домогосподарств – це витрати підприємств та держави, а заощадження домогосподарств – це кредити підприємств та держави». З осмислення цього положення можна зрозуміти фінансові протиріччя, що виникають між зазначеними сферами фінансової системи та розробляти відповідні напрями їх усунення (нівелювання) з урахуванням їхніх економічних інтересів.

Ключові слова: домогосподарства, фінанси домогосподарств, система фінансів, категорія, категоріальність, розподіл, перерозподіл, фінансові протиріччя.

Каламбет С.В. ФИНАНСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ КАК КАТЕГОРИЯ

Современная финансовая наука и практическая деятельность правительства по реформированию финансовой системы в Украине недостаточно внимания уделяют изучению специфических особенностей финансов домохозяйств, их влиянию на экономические процессы в государстве, определению финансовых противоречий между сферами финансовой системы и финансами домохозяйств, что приводит к их обострению. Целью статьи является обоснование критериев категориальности финансов домохозяйств и системной зависимости между всеми распределительными и перераспределительными категориями с целью переосмысления роли отечественных домохозяйств в реформировании национальной экономики. Основные результаты исследования заключаются в определении специфического отличия финансов домохозяйств от государственных финансов и финансов предприятий, которое заключается в методах формирования доходов и финансовых ресурсов, а также в направлениях и структуре их расходования и хранения. Предложено эту специфическую особенность выразить формулой «доходы домохозяйств – это расходы предприятий и государства, а сбережения домохозяйств – это кредиты предприятий и государства». При осмыслении этого положения можно понять финансовые противоречия, возникающие между указанными сферами финансовой системы и разрабатывать соответствующие направления их устранения (нивелирования) с учетом их экономических интересов.

Ключевые слова: домохозяйства, финансы домохозяйств, система финансов, категория, категориальность, распределение, перераспределение, финансовые противоречия.

Kalambet S.V. FINANCE OF HOUSEHOLDS AS CATEGORY

Modern financial science and practical activities of the government to reform the financial system in Ukraine is not enough attention paid to the specific characteristics of household finances, their influence on the economic processes in the state, the definition of financial conflicts between the spheres of the financial system and household finances, which leads to their aggravation. The aim of the article is the substantiation criteria categorical household finances and system dependencies between all the distribution and redistribution categories in order to rethink the role of domestic households in the reform of the national economy. The article used a systematic approach – for mutual understanding and interdependence between the spheres of the financial system, logic – to justify categorical household finances, generalization - the formulation of conclusions and recommendations. The main results of the study are to determine the specific differences of household finances from the public finance and finance companies, which is in the way of revenues and financial resources, as well as directions and the structure of their expenditure and storage. Suggested this particular feature expressed by the formula «household income – it costs businesses and the state, and household savings – are loans of enterprises and the state.» When thinking about this situation can be understood financial conflicts that arise between the two spheres of the financial system and to develop appropriate direction to address them (leveling) with regard to their economic interests. According to the study concluded, namely the definition of the nature of household finances, the specific characteristics of this category will help to reform the distribution and redistribution relationships in the state, taking into account the economic interests of local households.

Keywords: household, household finances, system of finance, category, categorical, distribution, redistribution, financial controversy.

Постановка проблеми. Сучасна фінансова наука недостатньо уваги приділяє вивченню фінансів домогосподарств та їх впливу на економічні процеси в державі. Особливо це актуально для України, де система розподільних та перерозподільних відносин потребує суттєвого реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню домогосподарств в економічній літературі присвячено напрацювання як зарубіжних так і вітчизняних науковців. Західна економічна думка щодо вивчення домогосподарств бере свій початок ще з праці Ксенофонта «Домобуд» та знаходить своє продовження у доробках Ф. Кене, В. Петті, А. Сміта, Г. Беккера та інших.

І на сьогодні активна участь домогосподарств у фінансових відносинах, обумовила необхідність дослідження місця та ролі даного суб'єкта у складі фінансової системи, що знайшло безпосереднє відображення у напрацюваннях сучасних вчених: С. Белозьорова, Ю. Воробйова, Н. Героніної, В. Глухова, Т. Кізіми, В. Суркіна, С. Юрія та інших.

Відзначаючи беззаперечний внесок науковців у розвиток теоретичних підходів щодо визначення сутності фінансів домогосподарств, потрібно констатувати, що реалії розвитку національної економіки вимагають подальшого переосмислення ролі та місця домогосподарств та фінансів домогосподарств у процесах реформування фінансових відносин. Таке пере-

осмислення можливе тільки через поняття глибинної сутності категорії «домогосподарство» та «фінанси домогосподарств» та їхнього впливу на економічні процеси (і не тільки на економічні, а й на усі інші), що відбуваються у державі.

Постановка мети та завдань. У рамках цієї наукової статті доведено необхідність виокремлення категорії «фінансів домогосподарств» у системі фінансових категорій, названо умови категоріальності, яким відповідає зазначена категорія, визначено основні особливості цієї категорії та її місце та роль у системі фінансів, показано основні фінансові протиріччя між фінансами домогосподарств та державними фінансами і фінансами підприємств, що обумовлює пошук ефективних напрямків щодо нівелювання цих протиріч.

Вклад основного матеріалу. Поняття «домогосподарство» сягає своїм корінням у глибину віків. Навіть родова громада і первісне стадо вторинні щодо сім'ї, бо вони є конгломератом сімей. Відповідно, домогосподарства (домобуд, сім'я) існували ще до появи держави. Тому участь держави у розподілі та перерозподілі вартості індивідуальних доходів (майна) не повинна розглядатися як першопричина, вихідна умова існування фінансів домогосподарств.

Людині завжди були необхідні їжа, одяг, житло та інші блага. Ці блага створювалися у процесі тієї чи іншої діяльності, а в умовах товарно-грошового господарства вони стали товарами для обміну. Обмін зумовив наявність грошового еквіваленту товарної маси і обумовив формування доходу. Ці процеси постійно поновлюються, що зумовлює необхідність розподілу та перерозподілу вартості.

З виникненням інституту держави фінансові відносини оформилися в конкретні історичні форми та інструменти, а потім – у систему. Наявність держави – вторинна умова для формування фінансів домогосподарств, так само як і фінансових відносин в цілому. Навіть якби у світі було одне домогосподарство, то між його членами відбувався б розподіл деяких благ, наприклад, між дорослими членами та дітьми.

Розподіл і перерозподіл вартості у будь-якій її формі – процеси, об'єктивно існуючі як у свідомості, так і в реальному житті. Бо розподіл та перерозподіл – основна умова життєдіяльності як домогосподарства, так і суспільства в цілому, а усвідомлене ототожнення його з тими чи іншими категоріями визначається розвитком наукової думки і ступенем її впровадження у реальну практику.

Тобто економіка домогосподарства (сім'ї) – вихідна і найпростіша форма економічного життя. Тому і теоретичні побудови таких категорій, як «домогосподарство» і «фінанси домогосподарств» найбільш важливі для розуміння їх впливу на економічні процеси, що відбуваються у сучасній державі.

Вітчизняні науковці лише на початку ХХІ ст. системно почали розглядати фінанси домогосподарств як окрему сферу фінансової системи. Між тим економічна наука виникла й аж до Нового часу розвивалася як наука о веденні домашнього господарства.

У поняття «домогосподарство» укладений не тільки економічний, а й філософський зміст. Одним із перших трактатів по упрямління домашнім господарством є праця давньогрецького філософа Ксенофонта «Домобуд» (399 р. до н.е.). У цьому трактаті Ксенофонт зазначав, що домашнє господарство – це не тільки дім, а і майно поза нього, у тому числі вороги й коханці [1].

У період абсолютних монархій та становлення капіталізму скарбниця і підприємництво відокреми-

лися від домогосподарства. Такий розпад домогосподарської організації економічного життя обумовив те, що сімейні справи з публічних стали приватними, а економічна освіта та економічна наука вивчали проблеми домогосподарств лише в аспектах аналізу особистого споживання, відтворення робочої сили та спадкування приватної власності.

Розробка американським економістом Г. Беккером у 60-ті роки ХХ ст. теоретичних основ економіки сім'ї сприяла подальшим дослідженням проблем економіки та права домогосподарства, економіко-демографічних процесів та етнографічних основ домогосподарського буття, а також соціальної історії сім'ї.

Інтеграція результатів цих досліджень з макроекономічними підходами класичної політекономії дозволяє сьогодні розглядати економіку домогосподарства (сім'ї) як суверенну галузь економічної науки.

Історія економічної науки свідчить про те, що ще давньогрецькі філософи визнавали важливість підтримки домогосподарств для забезпечення існування самої держави.

Так, Платон вважав необхідним державний підхід щодо регулювання необхідної кількості шлюбів з тим, аби зберігалася необхідна кількість чоловіків, маючи на увазі війни, хвороби тощо, аби держава по можливості не збільшувалася і не зменшувалася [2].

Проблеми домогосподарств підіймав і Аристотель («Політика» Аристотеля). Він вважав, що діяльність домогосподарств повинна бути спрямована на добування засобів життя, але не нескінченно. Також Аристотель вказував на помилкові цілі домогосподарств, а саме: накопичення грошей та отримання насолоди [3].

У Давньоруському «Домобуді» вказувалося, що домобуд – це коли в добрий будинок, добро облаштований можна «точно в рай увійти». Також зазначалося, що багатство повинне бути праведним і благословенним. «Домобуд» вчив, як жити людині відповідно до своїх коштів. Так, зазначалося, що необхідно усе задалегідь розподілити, а «вже потім і жити, ведучи господарство згідно із приходом і витратами, розподіляючи все по добитку і промислу і відповідно свого статку» [2].

У рукописному нарисі «Про розмноження і збереження Російського народу» (1761 р.) М.В. Ломоносов стверджував, що багатство держави полягає в населенні, а не в просторості, марному без мешканців.

У листі І.І. Шувалову М.В. Ломоносов виклав економічний план зростання загальної користі держави: «1) Про розмноження і збереження російського народу. 2) Про винищування неробства. 3) Про виправлення вдач і народну освіту. 4) Про виправлення землеробства. 5) Про виправлення і розмноження ремісничих справ і мистецтв. 6) Про кращу користь купецтва. 7) Про найкращу державну економію. 8) Про збереження військового мистецтва під час довготривалого миру» [2]. Як бачимо, запропонований М.В. Ломоносовим план економічного розвитку не втратив актуальності і для сучасних держав. Але перший пункт цього плану стосувався народу і шляхів його збереження, що особливо є актуальним для України.

Англійський священик і економіст Т. Мальтус у трактаті «Досвід закону про народонаселення» зазначав, що розмноження населення не повинно вести за собою пороків і лиха. Він вважав метою своєї праці покращення долі та збільшення щастя нижчих класів суспільства. Вчення Т. Мальтуса поклато початок досліджень закономірностей відтворення народонаселення [4].

К. Маркс розглядав виробництво людини як другий вид суспільного виробництва. Він також розглядав людину як багатство. К. Маркс вважав, що робоча сила є головним фактором виробництва, а відтворення у народногосподарському масштабі є відновлення виробництва товарів й відтворення самої робочої сили [5].

А. Сміт писав, що збільшення продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення спритності та вміння робітника, а потім від поліпшення машин та інструментів, за допомогою яких він працював. Він вважав, що основний капітал складається з машин та інших знарядь праці, з будівель, з землі та «з придбаних і корисних здібностей усіх жителів і членів суспільства». Він відзначав, що придбання таких здібностей ... їхнього власника протягом його виховання, навчання або учнівства, завжди вимагає дійсних витрат, які являють собою основний капітал, який реалізується в його особистості. Ці здібності, будучи частиною стану певної особи, разом з тим стають частиною багатства суспільства, до якого ця особа належить [6].

Класичним дослідженням вважається праця Г. Беккера «Людський капітал» (1964 р.). Так, згідно з Г. Беккером, людський капітал – це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Капіталом є будь-який актив, що генерує потік майбутніх доходів. Розвиток здібностей працівника вимагає значних витрат ресурсів і, подібно фізичному капіталу, вони забезпечують власникові більш високий дохід. Людський капітал втілений у людині і не може відчужуватися. Але він може використовуватися при внутрішньому сімейному виробництві людського капіталу наступних поколінь. Найважливішими формами інвестицій у людину є освіта, підготовка на виробництві, медичне обслуговування, міграція, пошук інформації про ціни і доходи, народження дітей і догляд за ними. Освіта і підготовка на виробництві підвищують рівень знань людини. Охорона здоров'я, скорочуючи захворюваність і смертність, продовжує термін служби людини, а також збільшує інтенсивність його використання. Міграція і пошук інформації сприяють переміщенню робочої сили в райони і галузі, де праця краще оплачується, тобто де ціна за послуги людського капіталу вище. Народження дітей і догляд за ними являють собою форму відтворення людського капіталу в наступному поколінні [7].

Г. Беккер вважав, що до витрат на виробництво людського капіталу належать: 1) прямі витрати, у т.ч. плата за навчання, витрати на зміну місця проживання і роботи; 2) упущений заробіток, який є елементом альтернативних витрат, оскільки отримання освіти, зміна місця проживання та роботи пов'язані з втратою доходів; 3) моральний збиток, оскільки отримання освіти є важким і часто неприємним заняттям, пошук роботи стомлює і виснажує нервову систему, а міграція призводить до втрати друзів і знайомих. До очікуваної віддачі від інвестицій у людський капітал належать: більш високий рівень заробітків, більше задоволення від обраної роботи протягом життя, більш висока оцінка неринкових видів діяльності.

Людський капітал є прямим джерелом споживчих вигод, так як він впливає на ефективність використання споживчого (вільного) часу людини. Здебільшого використовуються два методи вартісних оцінок людського капіталу: вартість виробництва і процедура капіталізації заробітку. Перша процедура полягає в оцінюванні чистих витрат засобів існу-

вання; друга – полягає в оцінюванні цієї (приведеної до справжнього моменту часу) цінності щодо майбутнього потоку доходів індивідуума (чистого або валового доходу).

І сучасні підходи оцінки багатства базуються на оцінці сукупного фізичного та людського капіталу. Відповідно, багатство суспільства в цілому розглядають як сукупність людського та фізичного капіталу. Так, загальне багатство США у 1991 р. оцінювалося приблизно у 54,5 трлн дол., з яких 26 трлн (48%) припадало на людський капітал [2]. Відповідно, людський капітал створюється та відтворюється через потенціальні можливості домогосподарства. Недооцінювання та нехтування процесами створення умов для домогосподарств щодо формування людського капіталу може призвести для поступового зменшення національного багатства.

Сучасне домогосподарство є складною системою кооперації й розділення праці та фінансових ресурсів між його членами.

Так, у США в середині 1970-х років трудове навантаження чоловіків складало 54,4 год., а у жінок – 51,6 год. Відповідно, у чоловіків ринкова праця займала 40 год., а домашня – 14,4 год. У жінок ринкова праця займала 16 год., а домашня праця – 34,6 год. Тобто праця в сім'ї розподілялася між подружжя нерівномірно. Тяготи ринкової зайнятості більше випадали на долю чоловіка, а домашні клопоти більшою мірою лягали на жінку [2].

Розрахунки, проведені у США, показали, що вартість послуг домогосподарок складала 1/4 ВВП. Тобто середня домогосподарка виконувала роботи вартістю (за ставками заробітної плати за еквівалентну роботу) 257 дол. за тиждень або 13 364 дол. в рік. Якби не ці послуги, то усі форми домашнього споживання були б обмежені. У цьому полягає вагомий вклад жінок у сучасну економіку [2]. Проведення відповідних досліджень в Україні дозволило б більш об'єктивно приймати рішення щодо фінансів домогосподарств на державному рівні та реформування інших сфер державних фінансів.

У всіх суспільствах багатство означає достаток засобів існування. Для буржуа багатство втілено у капіталі, ренті, речах і послугах, оплачуваних грошима. Для людини традиційного суспільства багатство полягає у власності і статусі, які приносять ренту, забезпечують відновлення майна. У цілому накопичення багатства домогосподарствами обумовлено не тільки умова життя та бажанням його покращення, але і необхідністю забезпечення життя майбутніх поколінь свого роду. Тому накопичення багатства є особистим стимулом активізації економічної діяльності домогосподарства (сім'ї, людини).

Таким чином, таке усвідомлення основних і важливих положень про природу домогосподарства як такого дозволяє правильно підійти до аналізу всієї системи фінансів у державі. Це положення в рівній мірі відноситься до будь-якої економічної категорії, якщо вона конструюється свідомістю для осмислення будь-якого суспільного процесу або явища, існуючого в життєвому циклі людства незалежно ні від простору, ні від часу. Інша справа, коли новий рівень суспільного розвитку породжує нові об'єктивні процеси або явища, тоді наукова свідомість береться їх осмислити, встановити об'єктивну справжність і оформити тим чи іншим поняттям.

Категорія «фінанси домогосподарств» опосередковує сукупність розподільних та перерозподільних відносин як між членами домогосподарства, так й з зовнішнім середовищем.

Розгляд домогосподарства та фінансів домогосподарства як об'єктивних економічних категорій припускає пошук взаємозалежності і взаємовпливу системи фінансів домогосподарств та реального економічного базису. Це основоположне питання методології фінансів домогосподарств. Від його рішення залежить термін перетворення фінансів домогосподарств в фактор, що буде сприяти зростанню національної багатства.

Як уже зазначалося, усі категорії, у тому числі й економічні, підрозділяються на загальні і приватні, їм підлегли. Отже, в теоретичному сенсі фінанси домогосподарств також є економічною категорією, але категорією приватної по відношенню до категорії «домогосподарство». Категорія «фінанси домогосподарств» дає уявлення про сукупність розподільних і перерозподільних відносин нею опосередкованих. Категорії «домогосподарство» і «фінанси домогосподарства» дозволяють сприймати опосередковані ними процеси та явища. А вже наукова думка відпрацьовує практичну концепцію використання кожної категорії у вигляді цілого ряду функціональних форм.

Як приватна економічна категорія «фінанси домогосподарств» як би виводить на поверхню економічних явищ глибинний сенс (потенціал) загальної категорії «домогосподарство». У категорію «домогосподарство» закладений зміст самого існування людини та взаємовідносин між членами домогосподарства та з іншими суб'єктами у суспільстві. Очевидність цього і дозволяє говорити про домогосподарство як про об'єктивне і суспільно необхідне явище.

Ця очевидність дозволяє сприйняти як таку саму необхідність формування майна та доходів домогосподарств і усвідомити самий загальний контур розподільних та перерозподільних відносин як серед членів домогосподарства, так і з зовнішнім середовищем. Тобто реальне життя домогосподарств у його практичних формах – друга сторона цієї найважливішої суспільно необхідної категорії. Це є тією аксіомою, яка дозволяє сприйняти фінанси домогосподарств як неодмінну умову розвитку цивілізації.

Таким чином, категорія «фінанси домогосподарств» характеризує відносини, що опосередковують формування, використання, розподіл та перерозподіл майна або (і) доходів членів домогосподарств з метою забезпечення та відтворення їх життєдіяльності.

Стан фінансів домогосподарств, їх роль в системі економічних відносин постійно змінюється, адже їхній розвиток залежить від рівня розвитку продуктивних сил й виробничих відносин. Розвиваючись разом із останніми, вони активно впливають на розвиток економічної системи.

Ідентифікуючи категорію «фінанси домогосподарств», ми не тільки окреслюємо коло розподільних та перерозподільних відносин, але і переносимо на них сутнісне призначення даної економічної категорії. Якщо вибираються форми, далекі внутрішньої суті фінансів домогосподарств як такої, то не можна уявити і систему фінансів держави ідеальною, такою вона ніколи не буде. Внутрішня сутність категорії та її зовнішні форми прояву в реальній дійсності – це нерозривна єдність.

З цього випливає, що будь-яка економічна категорія за своєю внутрішньою природою двоїста. Отже, у формах її практичного використання заздалегідь закладені ті чи інші суперечності, оскільки вибір форм суб'єктивний, він зумовлений професіоналізмом їх творців і зрілістю суспільної свідомості, готов-

ністю суспільства в цілому втілювати на практиці внутрішній потенціал відомих науці економічних категорій. Всебічне пізнання всій багатогранності економічних процесів і опосередкованих їхніх економічних категорій є необхідною умовою створення дієвого механізму управління цими процесами.

Сучасна наука називає фінансами категорію, що опосередковує розподільні та перерозподільні процеси з метою формування доходів усіх суб'єктів ринкової економіки. Усвідомлення закономірностей розподільних процесів і пов'язаних з ними проблем становить визначену цінність для розробки наукових гіпотез та використання на практиці тих чи інших фінансових механізмів, інструментів або форм для досягнення економічного зростання.

Фінанси, як і інші відтворювальні категорії, визначають якісні і кількісні параметри державних фінансів, фінансів підприємств та фінансів домогосподарств. Таке розмежування усього різноманіття фінансових відносин розподілу і перерозподілу на підсистеми необхідне як з позицій науки, так і в практичному плані. Усі підсистеми мають своє суспільне призначення, тобто покликані виражати ті специфічні процеси чи явища, які формуються на поверхні економічної дійсності в міру їх ускладнення.

У той же час фінанси в цілому необхідно розглядати з системних позицій, тобто як органічну єдність інституційної та функціональної структур, як організм, всі складові частини якого взаємодіють, у тому числі із зовнішнім середовищем.

У кожній із підсистем фінансових відносин формується свій особливий механізм управління, визначаються свої цілі і завдання, складаються особливі відносини власності. При взаємодії усіх підсистем фінансових відносин стикаються різні економічні інтереси. Встановлення економічно обґрунтованих меж фінансових відносин і чітких майнових прав власників всередині кожної підсистеми дозволить нівелювати загострення протиріч, раціонально ними управляти. Однак необхідно переосмислити, що в міру становлення ринкового господарювання і приватної форми власності фінанси домогосподарств стають одним із основних елементів відтворювального циклу.

Основна специфічна відмінність фінансів домогосподарств від державних фінансів та фінансів підприємств полягає у методах формування доходів та фінансових ресурсів, а також у напрямках і структурі їх витрачання та зберігання. Тобто з деякою мірою умовності можна зазначити, що ця специфічна особливість може бути виражена формулою «доходи домогосподарств – це витрати підприємств та держави, а заощадження домогосподарств – це кредити підприємств та держави». З осмислення цього положення можна зрозуміти фінансові протиріччя, що виникають між зазначеними сферами фінансової системи.

Між усіма розподільними і перерозподільними категоріями існує жорстка системна залежність, тобто причинно-наслідковий зв'язок. Тому занадто значна централізація фінансових ресурсів, зростання державних доходів та витрат, нецільовий розподіл централізованих фінансових ресурсів, непродуктивне їх витрачання тощо призвели в Україні до порушення розподільних та перерозподільних відносин, а це порушило пропорції відтворення. Це відчували у першу чергу домогосподарства (скорочення реальних доходів населення, офіційно визнана бідність як явище в Україні, падіння народжуваності,

демографічні перекося це тільки деякі з проявів таких порушень) [10-16].

Сутність категорії «фінанси домогосподарств» залишиться нерозкритою, якщо досліджувати її лише з позицій політики, що проводиться у державі. Політика мінлива, її визначає влада. Історія підтверджує, що проведена в окремих державах політика (у тому числі й в Україні) здійснювалася довгий час в інтересах меншості нації. А це звучує дослідження сутності категорії, бо виникає враження, що система розподільних та перерозподільних відносин через фінанси домогосподарств несуттєва.

А неоднозначне визначення поняття фінанси домогосподарств як такого призводить до нехтування багатьох практичних проблем домогосподарств, а саме: впровадження політики забезпечення членів домогосподарств доходами, що відповідають потребам забезпечення їх повноцінної життєдіяльності, забезпечення відповідної структури доходів домогосподарств, соціальної справедливості розподілу доходів між домогосподарствами у державі, визначення ролі домогосподарств в господарському житті країни (їхній вплив на ціноутворення, кредитування, бюджетне та корпоративне фінансування, валютне регулювання, грошовий обіг тощо). Окреслена кількість невирішених проблем домогосподарств, дає підстави сказати, що це найважливіша сфера науково-практичних досліджень, але вона є завершальним етапом фундаментальних досліджень сутності фінансів домогосподарств.

Тому так важливо теоретико-методологічне пізнання категорії «фінанси домогосподарств», у ході якого ми абстрагуємося до певного ступеня від конкретних форм визначаючи сутність. Розгляд домогосподарства та фінансів домогосподарства як об'єктивних економічних категорій припускає пошук взаємозалежності і взаємовпливу системи фінансів домогосподарств та реального економічного базису. Це основоположне питання методології фінансів домогосподарств. Від його рішення залежить термін перетворення фінансів домогосподарств на фактор, що буде сприяти зростанню національної багатства.

Наукою названі три критерії категоріальності:

1. Категорія повинна виражати фундаментальну основу будь-якого явища чи процесу, бути об'єктивною.

2. Категорія повинна бути наділена певною специфікою суспільного призначення, тобто усвідомлено використовуватися на практиці через сукупність конкретних форм. У цій сукупності форм повинен бути виражений внутрішній, глибинний потенціал категорії. Крім того, категорія повинна мати поряд з об'єктивною і суб'єктивну основу.

3. Об'єктивне і суб'єктивне в категорії повинні бути взаємопов'язані, теоретично являти собою єдність протилежностей.

Недотримання цих принципів на практиці, тобто підведення під статус економічної категорії тих, що не відповідають названим трьом критеріям категоріальності, призводить до виникнення порушень в економічній системі. Розв'язання протиріччя між об'єктивним і суб'єктивним початками досягається шляхом вдосконалення форм використовуваної категорії.

Як уже було доведено, існування процесу розподілу і перерозподілу вартості у грошовій формі зумовлено об'єктивною необхідністю відновлення життєвого циклу як домогосподарства, так і суспільства в цілому.

В умовах ринкової економіки домогосподарство як повноправний учасник економічних відносин має змогу самостійно приймати рішення, пов'язані з усіма сферами його діяльності. Використовуючи ресурси, якими володіє домогосподарство, воно створює джерело отримання доходів, які надходять у розпорядження членів домогосподарства. Тобто домогосподарства формують відповідні грошові доходи та фінансові ресурси. Виходячи з цього можна зазначити, що «фінанси домогосподарств» як категорія наділена певною специфікою громадського призначення, вона усвідомлено використовується на практиці через сукупність конкретних форм.

Об'єктивне і суб'єктивне в категорії «фінанси домогосподарств» взаємопов'язано, теоретично являють собою єдність протилежностей. Бо рух грошових коштів домогосподарств забезпечує не тільки життєдіяльність його членів, а й створення національного доходу країни. Крім того, через використання ресурсів, отримання доходів та їх розподіл на споживання та заощадження домогосподарства залучені до сфери фінансових відносин. При цьому постійно виникають фінансові протиріччя щодо можливості розподілу, перерозподілу, привласнення доходів між суб'єктами ринкової економіки. Тобто категорія «фінанси домогосподарств» відповідає і третій умови категоріальності, а це дає можливість відносити їх до системи фінансів і виокремлювати в окрему сферу – фінанси домогосподарств.

Стан фінансів домогосподарств, їхня роль у системі економічних відносин постійно змінюється, адже їх розвиток залежить від рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Розвиваючись разом з останніми, вони активно впливають на розвиток економічної системи.

В умовах адміністративної економічної системи відбувалося майже повне витіснення домогосподарств підприємствами, заснованими на державній формі власності. Це сприяло тому, що їхнє економічне життя майже не розглядалося, і, відповідно, це не сприяло реалізації їх потреб та інтересів повною мірою. Що, у свою чергу, стримувало розвиток національного виробництва.

В умовах ринкових відносин роль домогосподарств у економічному розвитку суспільства значно зростає. Це визначається такими основними чинниками [8]:

- домогосподарства як самостійні незалежні суб'єкти господарювання, які мають власні потреби та інтереси, беруть активну участь у кругообігу ринкової економіки. Приватна власність надає домогосподарствам право користуватись і розпоряджатись ресурсами, укладати будь-які угоди, використовувати будь-які придбані ресурси і реалізувати продукцію, виходячи з власних інтересів;

- домогосподарства одночасно діють на ринку як виробники (продавці) і як споживачі (покупці). На ринку ресурсів домогосподарства пропонують працю і підприємницькі здібності, землю, капітал. На ринку споживчих благ вони визначають свій попит на них;

- задоволення потреб домогосподарств у різноманітних товарах та послугах є метою національного виробництва, а попит членів домогосподарств є одним із найвагоміших компонентів сукупного попиту;

- частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами при витратах на поточні споживчі потреби, накопичується і може стати потужним джерелом формування внутрішніх інвестиційних ресурсів;

- частина доходу домогосподарств, що перерозподіляється через систему податків та інших обов'язкових платежів є джерелом фінансових ресурсів держави.

Отже, домогосподарства як суб'єкти ринкових відносин проявляють такі основні види економічної діяльності: пропонують чинники виробництва, споживають частину отриманого доходу і заощаджують. Тобто виступають активними суб'єктами фінансових відносин, їх діяльність впливає на усі соціально-економічні процеси в державі. А це зумовлює подальші дослідження науковців до фінансів домогосподарств з огляду на усвідомлення важливості даної сфери як складової для ефективного та стабільного розвитку української економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, категорії є вузловими, найбільш загальними, фундаментальними поняттями кожної науки, об'єднуючими щодо однорідних процесів і явищ. Категорія – це узагальнюючий, абстрактний образ найбільш істотного в тому чи іншому об'єктивному явищі чи процесі.

Непорушним є той факт, що новостворена вартість підлягає розподілу в першу чергу для того, щоб забезпечити безперервність відтворення. Процес розподілу вартості як такої – об'єктивний, і одне з визначальних місць у ньому займає об'єктивна економічна категорія «фінанси домогосподарств».

Ідентифікуючи категорію «фінанси домогосподарств», ми не тільки окреслюємо коло розподільних та перерозподільних відносин, але і переносимо на них сутнісне призначення даної економічної категорії. А всебічне пізнання всієї багатогранності економічних процесів і опосередкованих їх економічних категорій є необхідною умовою створення дієвого механізму управління цими процесами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ксенофонт. Сократичні твори. Кіропедія [Електронний ресурс] / Ксенофонт – М. : ТОВ «Видавництво АСТ», «Ладомир», 2003. – Режим доступу : [http://knigi-uchebniki.com/upravlenie-](http://knigi-uchebniki.com/upravlenie-narodnyim-ekonomika/domostroy-ksenofonta-kontseptsiya-poryadochnoy19185.html)
2. Тюгашев Е.А. Экономика семьи и домашнего хозяйства : учебн. пос. [Электронный ресурс] / Е.А. Тюгашев. – Новосибирск : СибУПК, 2002. – Режим доступа : <http://www.aup.ru/books/m1172/>.
3. Аристотель. Сочинения : [в 4 т.] Т. 4 / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – С. 376-644.
4. Мальтус Р. Опыт о законе народонаселения : [в 2 т.] Т. 2 / Р. Мальтус. – М. : Экономика, 1993. – С. 5-136.
5. Маркс К. Капитал : [в 4 т.] Т. 3 / К. Маркс. – М. : Госполитиздат, 1952. – 827 с.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. В. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 419 с.
7. Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. – N.Y., 1964. – 162 p.
8. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т.О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
9. Воробійов Ю.М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма / Ю.М. Воробійов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 4. – С. 6-9.
10. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні / Е. Лібанова, Л. Черенко, В. Саріогло / під ред. Б. Сляя. – К. : Програма розвитку ООН в Україні. – 2010. – 62 с.
11. Чуприна О. Оцінка здобутків України на шляху боротьби з бідністю та соціальною нерівністю [Електронний ресурс] / О. Чуприна. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua>.
12. Пугачов В. Прогнозування рівня добробуту громадян при підвищенні цін [Електронний ресурс] / В. Пугачов. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua>.
13. Івашків В. Теоретико-методологічні підходи до визначення рівня життя населення та індикаторів його виміру [Електронний ресурс] / В. Івашків. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua>.
14. Указ Президента України від 15.08.2001. № 637/2001 «Про Стратегію подолання бідності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 1057 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF>.
16. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2013 року) [Електронний ресурс] : стат. зб. Державної служби статистики України, 2013. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.